

Т. П. Блажкевич
(Державна агроекологічна академія України)

ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ

Сьогодні вже всім очевидно є глобальна криза розвитку людства. Основні ознаки цієї кризи:

- різке розмежування рівня життя різних верств населення практично на всій планеті (20 % населення споживають 80 % багатства — сукупності штучних і природних ресурсів, що споживаються людиною);
- істотне підвищення кількості та масштабів екологічних катастроф антропогенного і неантропогенного походження (за рік на планеті в катастрофах гине в десятки разів більше людей, ніж загинуло в найбільшій в історії людства Другій світовій війні);
- найбільше зниження запасів ресурсів господарської діяльності світової громадськості (вважається, що навіть без урахування прогресуючого зростання темпів споживання запасів нафти, газу, вугілля та інших видів палива вистачить на 150-200 років, мінералів, металів та інших корисних копалин — на 100—120 років, рослинних і тваринних біоресурсів — на 200-300 років).

Основний висновок, зроблений на міжнародній екологічній конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) із ситуації, що склалася, полягає в подоланні вказаної кризи, забезпеченні стійкого розвитку якомога більшої кількості майбутніх поколінь людства. Проте це

реально лише за умови переходу від екстенсивних та інтенсивних до екологічних технологій господарської діяльності.

На відміну від екстенсивних технологій, коли збільшення обсягу виробництва досягається збільшенням обсягів споживання ресурсів (посівних площ, палива, матеріалів тощо), та інтенсивних, коли збільшення обсягів виробництва досягається ефективнішим використанням одного і того ж обсягу ресурсів (хімізації, механізації, комп'ютеризації тощо), екологічні технології передбачають всебічне ретельне узгодження господарської діяльності людей із законами і тенденціями розвитку природи, наслідками зміни навколишнього середовища. Ще В. І. Вернадський стверджував, що епоха постійного розвитку людства закінчується і розпочинається нова епоха постійного розвитку, що керується розумом людини і узгоджується з еволюційними законами природи та суспільства, а біосфера переходить у новий еволюційний стан — ноосферу, або сферу розуму.

Постійний розвиток, таким чином, В. І. Вернадський розглядав як прогресивне підвищення "запасу стійкості" людини і суспільства щодо несприятливих зовнішніх впливів, для чого екосистеми повинні бути:

- самостабілізуючими, коли люди, не втручаючись у внутрішні механізми функціонування соціальних і природних екосистем, активно використовують зовнішні фактори підтримки своєї еволюції;
- природоадаптивними, коли на основі добре відомої стійкості деяких природних екосистем обирається такий шлях розвитку, коли на більш високому еволюційному рівні повніше

реалізуються адаптаційний механізм і здатність передбачати майбутнє;

- самоорганізуючими, з одного боку, і керованими — з іншого, коли керівництво базується на використанні об'єктивних законів розвитку екосоціальних систем з удосконаленням властивості їх самоорганізації;

- прогнозуючими, що передбачають майбутнє на основі вивчення і практичного використання законів побудови й розвитку соціальних та природних екосистем.

Практика свідчить, що однобічна орієнтація на самоорганізацію (ліберальний або стихійний розвиток — ринкова економіка) або на управління (протекціонізм, унітарний розвиток — планова економіка) не має перспективи. Тому стійкі екосистеми повинні охоплювати оптимальне поєднання вказаних властивостей, а на зміну традиційній (ринковій або плановій) економіці має прийти екологічна, що припускає врахування й оптимальне поєднання природних і суспільних законів розвитку. Еволюція в екологічній економіці повинна розглядатись як діяльність динамічної адаптивної нерівноважної екосистеми на відміну від традиційної, де така система є рівноважною і статичною.

Макромета екологічної економіки полягає в забезпеченні стійкості еколого-економічної системи, в той час як традиційна економіка припускає зростання, а не стійкість на макро-рівні. В екологічній економіці господарська діяльність розглядається як функціонування деякої підсистеми, що входить у більшу екосистему, з урахуванням використання та регенерації різних ресурсів, в той час як традиційною економікою проблеми виснаження ресурсів і накопичення відходів немов би передаються майбутнім поколінням і переносяться на менш забезпечені верстви населення. Головною ланкою екологічної економіки повинна бути не людина з її амбіціями і постійно зростаючими потребами, а біосфера як система, в якій живе людина, тобто екологічна економіка є біосфероцентричною, а не антропоцентричною як традиційна економіка.

Таке перенесення акценту стійкого розвитку докорінно відрізняється від традиційної економіки, де він розглядається лише як матеріальний та інтелектуальний капітал, що не скорочується; при цьому практично не враховується стан ресурсів навколишнього середовища. Однак основний капітал з покоління на покоління не зменшуватиметься лише

в тому разі, якщо не зменшуватимуться ресурси навколишнього середовища. Згідно з "правилом Хартвіка-Солоу" країна, що проживає лише за рахунок ресурсів навколишнього середовища, повинна мати нульовий рівень споживання, або нульовий чистий продукт, тобто не мати населення.

Можна навести ще багато аргументів актуальності трансформації традиційної економіки в екологічну. Причому така трансформація повинна базуватися не на відмові від нагромадженого тисячоліттями досвіду традиційної економіки, а навпаки, науковому узагальненню, систематизації та реанімації цього досвіду, переході переважно на екологічні технології, які, до речі, широко використовувалися нашими пращурами. Головним важелем становлення екологічної економіки є формування еколого-економічного мислення у напрямку розумного обмеження потреб, усвідомлення біосферної функції, підвищення ефективності перетворення речовини, енергії та інформації. Одним з найважливіших елементів формування такого мислення є розробка і повсякчасне впровадження спеціальних дисциплін навчання молоді у школах, середніх та вищих навчальних закладах.

Зазначимо, що веління часу примусило багатьох спеціалістів звернути увагу на екологічну тематику. З'явилися екологічні аспекти і в економіці, такі, наприклад, як "Економіка природокористування", "Економіка навколишнього середовища", "Еколого-економічне обґрунтування господарських рішень". І хоча подібні дисципліни виконують роль першовідкривачів у новому науковому пошуку, але поки що залишаються фрагментарними, такими, які багато в чому не подолали тягар традиційного мислення, а часто є відверто схоластичними. Більш того, сам термін "екологічна економіка" багато спеціалістів не сприймають. Водночас такі терміни, як "екологічні технології", "екологічне сільське господарство", "екологічне землеробство", "екологічна промисловість", нібито ні в кого не викликають непорозуміння, хоча трактуються по-різному.

Розвиток екологічної економіки як наукової дисципліни припускає насамперед зміну точки зору на всю екологічну тематику. Наприклад, сьогодні під екологією найчастіше розуміють забруднення навколишнього середовища або виробництво екологічно чистої продукції, і лише спеціалісти під цим терміном розуміють взаємодію як самих живих орга-

нізмів, так і їх зв'язок з навколишнім середовищем. Але й останнє узаконене в екології визначення не зовсім зручно вписується в різні парадигми цієї багатогранної галузі знань, наприклад такі, як екологія рослин, тварин, мікробів або навіть людини. Швидше за все її потрібно розуміти як господарську діяльність людини на основі екологічних технологій, які організуються за принципами життєдіяльності природних екосистем або навіть як пряме їх продовження.

Перехід до екологічних технологій та стійкого розвитку повинен здійснюватись одночасно в усіх країнах, оскільки регіональні або національні екопроблеми тісно пов'язані з гло-

бальними. Найперспективніші шляхи такого переходу можна вибрати лише з урахуванням усіх або хоча б основних життєво важливих екологічних зв'язків в організації господарської діяльності людини, яким сучасна традиційна економічна концепція не приділяє достатньої уваги, оскільки базується на узагальненні та достатності ринкових і балансових відносин типу "затрати — випуск". Стан і перспективи становлення екологічної економіки, таким чином, залежать насамперед від рівня розвитку громадської свідомості, від розуміння того, що подальша еволюція людства неможлива без розумної поведінки в усіх ситуаціях і на всіх рівнях.